

УДК 94 (477.87) : (049.32)

«ВІД ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ ДО ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ»:
[рец.]: Міщанин В. Радянiзацiя Закарпаття 1944-1950 рр. Ужгород: ТОВ «РiК-У», 2018.
644 с.

Федір Турченко¹, Віктор Буренков²

Запорізький національний університет

Україна, 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66

¹ e-mail: fturchenko@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9408-269X>

² e-mail: viktorburenkov@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9632-3781>

Україна стала незалежною у 1991 році й обрала шлях демократизації. Але, як показав подальший розвиток країни, замало лише задекларувати відданість принципам демократії. Інститути та цінності комуністичної системи значною мірою адаптувалися у нових умовах і призвели до гальмування суспільно важливих реформ. Тож ключовим викликом для української державності сьогодні є подолання радянської спадщини. Парадоксальним є той факт, що ми досі погано знаємо за допомогою яких механізмів і принципів функціонував суспільний лад у СРСР. Прояви цього ладу мали також значні регіональні відмінності, недостатньо описані та ще менше пояснені.

Радянська сторінка історії розпочалася для Закарпаття пізніше, ніж для інших регіонів України. Цей факт, а також вагомі історичні, соціально-економічні, культурні особливості краю вимагають детального аналізу обставин

формування радянської влади на Закарпатті. Тож монографія ужгородського історика Василя Міщанина, присвячена радянській Підкарпатській Україні протягом 1944-1950 рр., безумовно є на часі і такою, що відповідає сучасним науковим і суспільним запитам.

Дане дослідження складається з 8 розділів. Звертає на себе увагу системний підхід автора до вивчення проблеми. Процес радянської Закарпаття дослідник пропонує розглядати крізь призму двох періодів. Перший – 1944-1945 рр. – превентивна радянська, яка здійснювалася Народною Радою Закарпатської України з безпосередньою участю радянських спеціалістів і за допомогою Червоної армії. Другий період – 1946-1950 рр. – радянська в умовах уже створеної Закарпатської області. Запропонована автором періодизація спирається на інституційний критерій. На нашу думку, такий підхід до періодизації проблеми є абсолютно виправданим через вкрай бюрократизований характер радянської системи.

З перших сторінок ми дізнаємося про авторське визначення поняття «радянська», яке є ключовим у розумінні досліджуваної теми. За В. Міщанином, вона була «феноменом квазілегітимного запровадження специфічного соціалістичного ладу в конкретному регіоні, що базувалося на застосуванні масового терору і псевдодемократичних інструментів під монопартійним диктатом» (с. 5).

Слід відзначити широку джерельну базу, якою послуговується дослідник у розкритті означеної проблеми. Матеріали із фондів Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО) доповнено документами фондів загальнодержавних архівів України (Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань), а також мі-

сцевою періодикою. Наприкінці монографії наведені власноруч розшифровані автором найбільш важливі документи з фондів ДАЗО, що безумовно викличе інтерес дослідників, як повоєнного сталінізму, так і історії Закарпаття (с. 507-638). Варто відмітити, що автор дав ґрунтовний аналіз української історіографії з проблем радянзації західноукраїнських земель, але при цьому оминув увагою праці зарубіжних дослідників.

У другому розділі автор аналізує процеси визволення та возз'єднання Закарпаття у 1944-1945 рр. Він доволі детально описує процес вигнання нацистів та їх союзників із регіону, а також умови початку інкорпорації краю до складу СРСР.

Третій розділ починається із влучного зауваження дослідника, що «слід розрізнити поняття «возз'єднання» як волевиявлення населення жити в Українській державі та «возз'єднання» як інструмент радянзації» (с. 73), але не пояснює, як він буде застосовувати це поняття у своєму дослідженні. Дослідивши механізми передачі Закарпатської України з-під контролю Чехословаччини до Радянського Союзу, яке було завершено підписанням відповідного договору від 29 червня 1945 року, автор приступає до третього розділу – «Превентивна радянська Закарпатської України». У ньому дослідник вдало підкреслює, що радянська влада починалася з запровадження радянської символіки та введення «московського часу» (с. 115-117). На нашу думку, знаковими на цьому етапі радянзації були методи, якими закріплювалася нова влада на Закарпатті. В. Міщанин і цей момент не випустив із свого поля зору. Він детально проаналізував методи та засоби, якими відбулось це закріплення та подав власну оцінку цим діям. Важливим є також те, що дослідник звертає увагу читача на репресії, якими супроводжувалося укорінення радянської влади, і що ці репресії мали виразний етнічний і релігійний характер (с. 140-152). Але варто відмітити, що перед розглядом суті превентивної радянзації не зайвим було б зупинитися на поясненні значення цього. Водночас не можна не відмітити, що застосування його у подальших дослідженнях цієї теми має великі пізнавальні перспективи.

Найбільший обсяг у монографії займають 4-7 розділи, присвячені змінам у різних сферах життя новоствореної Закарпатської області 1946-1950 рр.

Дослідник у четвертому розділі показав, як відбувалося утвердження загальнорадянсь-

кої вертикалі управління та прослідкував, яким чином і за рахунок яких кадрів відбувалася заміна старої управлінської еліти на нову радянську. Проаналізувавши ці процеси, дослідник констатував, що кадрове наповнення новоствореної вертикалі влади було забезпечене за рахунок «варягів»: «новий режим в першу чергу спирався на приїжджі кадри, які в східних областях України чи інших республік Союзу РСР «пройшли школу» партійного, радянського, господарського і культурного будівництва» (с. 211). Виявлені матеріали і висновки, до яких доходить автор під час аналізу становлення місцевої партійно-радянської вертикалі влади, у подальшому варто поглибити та вписати у більш широкий контекст досліджень регіональних еліт УРСР післявоєнного періоду.

В економічному змісті радянзації дослідник показує, як на зміну земельній реформі прийшла жорстка колективізація. Перебудова аграрної сфери області потребувала значних зусиль від радянської влади, оскільки, як вказує автор, вона не проходила гладко, регіоном прокотилися масові заворушення. Не дивлячись на те, що цей розділ є найбільш структурованим і логічно продуманим, цікавими було б, якщо б автор зробив порівняльний аналіз колективізації Закарпаття з колективізацією у регіонах Великої України.

Заключний розділ присвячено опору місцевого населення радянзації. Реалії «комуністичного раю» викликали спротив жителів Закарпаття. На думку автора, цей опір мав національну форму (діяльність ОУН та УПА), а також проявився у стихійних виступах населення проти колективізації, утисків церкви, уніфікації культури й освіти. Важливо, що для висвітлення опору закарпатців, дослідником були залучені матеріали усної історії (с. 383-405). Великий масив спогадів мешканців Закарпаття підтверджує тезу про негативне ставлення абсолютної більшості населення до процесів радянзації, ностальгію за довоєнними часами, про спротив утвердженню тоталітаризму.

Безумовно, дослідження має кілька аспектів, які, на нашу думку, потребують вдосконалення. По-перше, в арсеналі автора є цікаві та влучні ідеї, які не отримують належного розвитку та губляться на фоні багатого фактологічного матеріалу. Таким є, як вже відзначалось вище, авторський конструкт – «превентивна радянська». По-друге, маловиправданими є об'ємні цитування без авторської інтерпретації. Наприклад, на сторінках 233-234

наводиться детальний опис структури СМЕРШ за словами колишнього співробітника цієї організації. Це є радше не недоліками, а напрямками подальшого розвитку вже зробленої копіткої дослідницької роботи.

Загалом, монографія Василя Міщанина є значним кроком уперед у формуванні науко-

вої картини історії Закарпаття як невід'ємної складової України. Багатий джерельний матеріал, системний підхід та перспективні ідеї автора щодо описання перипетій радянзації краю роблять цю книгу «must read» для усіх дослідників новітньої історії України та краєзнавців Закарпаття.

Надійшла до редакції 08.06.2018 р.